

најбоље знање, у сваког члана своје заједнице и обезбеђивали најученијима звања части и власти.

Па је ли тај народ, коме је испало за руком, да пронађе тајну напретка, био увек на челу друштвеног покрета? Не. Кинези су застали, као што их сада видимо, такви су већ хиљаду година и ако им је опредељено да се поправе, поправиће их странци. За чим енглески поправљачи света тако ревносно теже, то су Кинези постигли и преко очекивања, а то је, учинили су: да је сав народ једнак, сви мисле и раде по једном пропису, а видели смо шта су последице томе? Данашња влада јавног мњења тежи у неограниченом виду за оним, што њихово васпитање и државна политика израђују по плану. И ако личност, опростивши се овога јарма, не оствари са успехом своје биће, то ће онда и Европа, мада је толико извољевала и мада исповеда хришћанство, поћи да постане друга Кина.

Шта је сачувало Европу од ове судбине? Зашто се европска породица народа, броји међу напредујуће а не застале народе? – Није да су ти народи даровитији, и ако су местимице, то је последица а не повод; но, с тога, што су они ванредно разнолики у значају и ибразованости. У Европи су људи, сталежи, народи сасвим неједнаки, сваки је ударио другим правцем па је њиме постигао нешто честито, и мада при томе нису никако могли једно друго трпети, него је сваки тежио, да присили друге, да пођу његовим путем, ипак ретко је, да су где на дуже могли сметати свом развитуку, и временом је морао сваки примити, оно добро, што су му други поднели. Мени се чини, Европа има само да захвали овим, разним путевима, што се у свему тако напредно и свестрано развила. Али ова врлина опада јако и она се приближује кинеском идеалу, који иде, да учини све људе једнаке. Токвил каже у свом последњем знатном делу, да Французи данас више личе једно на друго, него у прошлом веку. Ово се да рећи још са више разлога о Енглезима. Хумболт је као што смо видели рекао, да је слобода и разни положаји у животу преко нужни, за човечански развитак, нема ли тога, сви људи ће бити налик један другоме, а унашој земљи све више и више нестаје оних разних положаја у животу. Из дана у дан, све су једноличније оне околности, које окружују разне класе и поједине људе, па им образују њихов карактер. Некада је живео сваки сталеж, свако суседство, сваки занат или позив, свако за себе, тако рећи у другом свету, а данас живе у највећој мери сви у једноме. Данас, да кажемо у сравњењу, сви читају једно исто, сви иду на једно исто место, сви се једноме надају, сви се једнога боје, сви имају иста права и слободе и иста средства, да и остварују. Они разни положаји живота који су још заостали, не могу се ни сравнити са онима, што су пропали. И ова сагласност расте све више. Потпомаже све политичке промене века, у колико теже да ниже класе уздигну а више да оборе. Доприноси јој сваки напредак у васпитању, у колико подмеће васпитање људи, једнаким упливима и у колико их уводи у свима заједнички свет догађаја и осећаја. Припомаже све поправке у средствима обрта, у колико доводе житеље удаљених места у лични додир, и помажу приливу и одливу међу људством разних места. Потпомаже је још напредак заната и трговине, у колико шири свуда благостање и чини, да се највише цени људскога честољубља, могу постићи такмичењем свих, тако да већ не теже у вис само неки, већ уједно сви сталежи. Али осим овога, има напокон још једна снага, силнија него све ове, која иде на то, да начини све људе налик једно на друго, а то је растући уплив јавног мњења, у равним слободним земљама. У колико се све више и више поравњују висине, са којих могу људи од уплива,